

Jane Goodall
en Douglas Abrams

HET
BOEK
VAN
HOOP

Vertaling Anne Jongeling en Angelique Billet

HarperCollins

Voor het papieren boek is FSC Mix-papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® om verantwoord bosbeheer te waarborgen. FSC Mix betekent dat zeker 70 procent van de vezels afkomstig is uit duurzaam beheerd bos en/of gerecyclede vezels. De overige vezels zijn afkomstig uit bos waarvan het beheer aan minimale eisen voldoet.

Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green.

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2021 Jane Goodall en Douglas Abrams

Oorspronkelijke titel: *The Book of Hope*

Copyright Nederlandse vertaling: © 2021 HarperCollins Holland

Vertaling: Anne Jongeling en Angelique Bilet

Omslagontwerp: Viking, Penguin Random House UK

Bewerking: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: © Morten Bjarnhof (Jane Goodall); Alamy Stock Photo (chimpansee)

Foto auteur: © Carolyn Djanogly

Zetwerk: ZetSpiegel, Best

Druk: Pbtisk, a.s., Czech Republic

ISBN 978 94 027 0875 2

ISBN 978 94 027 6282 2 (e-book)

NUR 302

Eerste druk oktober 2021

Originele uitgave verschenen bij Celadon Books, New York, Verenigde Staten.

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.

* en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met * zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Het e-book is beveiligd met zichtbare en onzichtbare watermerken en mag niet worden gekopieerd en/of verspreid.

Inhoud

EEN OPROEP TOT HOOP 11

I Wat is hoop?

- Whisky en Swahili-bonensaus* 19
Is hoop echt? 24
Heb je ooit de hoop verloren? 27
Kan de wetenschap hoop verklaren? 43
Hoe houden we hoop als het ons tegenzit? 48

II Janes vier redenen voor hoop

Reden 1: Het ongelooflijke menselijke intellect

- Van prehistorische aap tot meester van de wereld* 62
Half zondaar, half heilige 66
Een nieuwe universele morele code 71
De wijze (?) aap 76

Reden 2: De veerkracht van de natuur

- Eco-verdriet* 91
De wil om te leven 98
Aanpassen of uitsterven 102

Moeder Aarde koesteren 105
Gered van extinctie 109
Het levende weefsel 114
Onze behoefte aan natuur 123

Reden 3: De kracht van jongeren

Liefde op een hopeloze plek 138
'Ik hoef jullie hoop niet' 146
Miljoenen druppels vormen een oceaan 151
De toekomst koesteren 155

Reden 4: De onverwoestbare menselijke geest

Als ik de Mount Everest wil beklimmen 166
De geest die niet van ophouden weet 172
Bijsturen van de onverwoestbare kindergeest 180
Hoe de onverwoestbare geest ons helpt te herstellen 182
We hebben elkaar nodig 187

III Uitgroeien tot een boodschapper van de hoop

Een levenslange reis 197
Uitdagingen in Afrika 218
Van verlegen jonge vrouw tot spreker wereldwijd 219
'Laten we zeggen dat het een missie was' 222
Was het toeval? 227
Spirituele evolutie 231
Janes volgende grote avontuur 237

Tot slot: een boodschap van hoop door Jane

DANKWOORD 257

ACHTERGRONDLITERATUUR 263

Een oproep tot hoop

Het zijn donkere tijden.

Overal ter wereld zijn er gewapende conflicten, raciale en religieuze discriminatie, haatmisdrijven, terroristische aanslagen, en er is sprake van een politieke ommezwaai naar extreemrechts die demonstraties en protesten uitlokt, soms met gewelddadige confrontaties. De kloof tussen de haves en havenots wordt groter en wakkert woede en onrust aan. In veel landen ligt de democratie onder vuur. Bovendien veroorzaakt de coronapandemie wereldwijd veel lijden en sterfte, verlies van banen en economische chaos. En de klimaatcrisis, hoewel tijdelijk naar de achtergrond verdrongen, vormt een nog grotere bedreiging voor onze toekomst – ja, voor al het leven op aarde.

Klimaatverandering is geen hypothese die onze toekomst zou kunnen veranderen, het beïnvloedt ons nu met veranderende weerpatronen overal op de wereld: smeltend ijs, een stijgende zeespiegel en rampzalig krachtige orkanen, tornado's en tyfoons. Overstromingen zijn erger, droogteperioden duren langer en overal breken verwoestende branden uit. Voor het eerst zijn er zelfs branden waargenomen in de poolcirkel.

Jane is bijna negentig jaar, denk je misschien. Als ze weet hoe de

wereld ervoor staat, hoe kan ze dan over hoop schrijven? Doet ze aan wensdenken en ziet ze de feiten niet onder ogen?

Ik zie de feiten wel. En ik moet toegeven dat ik me vaak terneer-geslagen voel. Er zijn dagen waarop al die inspanningen, de strijd en de opofferingen van zoveel mensen die vechten voor sociale en ecologische rechtvaardigheid, die vechten tegen vooroordelen, racisme en hebzucht, een verloren strijd lijken. Met de machten die om ons heen tekeergaan – hebzucht, corruptie, haat, blinde vooringenomenheid – zijn we misschien wel dwaas om te denken dat we kunnen overwinnen. Het is begrijpelijk dat er dagen zijn waarop we het gevoel hebben gedoemd te zijn om achterover te leunen en de wereld te zien eindigen, ‘niet met een knal, maar met een kreun’ (T.S. Eliot). In de afgelopen tachtig jaar hebben rampen zoals 11 september, schietpartijen op scholen, zelfmoordaanslagen en wat dies meer zij me niet onberoerd gelaten, en soms sloeg de wanhoop toe bij al die gruwel. Ik ben opgegroeid tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen de wereld onder de voet dreigde te worden gelopen door Hitler en de nazi’s. Ik heb de wapenwedloop van de Koude Oorlog meegemaakt, toen de wereld werd bedreigd door een thermonucleaire holocaust, en de verschrikkingen van vele conflicten die miljoenen mensen over de hele wereld tot marteling en dood hebben veroordeeld. Zoals alle mensen die lang genoeg leven, heb ik veel donkere periodes meegemaakt en veel leed gezien.

Maar elke keer als ik depressief word, denk ik aan alle verbazingwekkende verhalen over moed, standvastigheid en vastberadenheid van iedereen die vecht tegen de ‘macht van het kwaad’. Want ja, ik geloof echt dat er kwaad onder ons is. Maar hoeveel krachtiger en inspirerender zijn de stemmen van degenen die zich daar-tegen verzetten. En zelfs als ze hun leven verliezen, als ze verdwenen zijn, klinken hun stemmen nog lang na. Dat geeft ons

inspiratie en hoop; hoop op de ultieme goedheid van dit vreemde, tegenstrijdige menselijke wezen dat zo'n zes miljoen jaar geleden uit een aapachtig wezen is geëvolueerd.

Sinds ik in 1986 rond de wereld begon te reizen om aandacht te vragen voor de sociale en ecologische schade die wij mensen aanrichten, ben ik een heleboel mensen tegengekomen die me vertellen dat ze geen hoop meer hadden voor de toekomst. Vooral jongeren zijn boos, depressief of apathisch omdat wij hun toekomst in gevaar hebben gebracht, zeggen ze, en ze hebben het gevoel dat ze er niets aan kunnen doen. Maar hoewel het waar is dat we hun toekomst niet alleen in gevaar hebben gebracht, maar ook gestolen, omdat we meedogenloos de beperkte hulpbronnen van onze planeet hebben geplunderd zonder ons zorgen te maken over toekomstige generaties, geloof ik niet dat het te laat is om iets te doen om de zaken recht te zetten.

De vraag die mij waarschijnlijk het allermeeft gesteld wordt is: geloof je echt dat er hoop is voor onze wereld? Voor de toekomst van onze kinderen en kleinkinderen?

En ik kan naar waarheid met ja antwoorden. Ik geloof dat we nog tijd hebben om een begin te maken met het herstel van de schade die we de planeet hebben toegebracht, maar die tijd is niet oneindig. Als we om de toekomst van onze kinderen en hun kinderen geven, als we om de gezondheid van de natuur geven, moeten we samenkomen en actie ondernemen. Nu. Voor het te laat is.

Wat is deze 'hoop' waar ik nog steeds in geloof, die me motiveert om door te gaan, om voor het goede te strijden? Wat bedoel ik eigenlijk met 'hoop'?

Hoop wordt vaak verkeerd begrepen. Mensen hebben de neiging om te denken dat het neerkomt op passief wensdenken: ik hoop dat er iets gebeurt, maar ik ga er niets voor doen. Dat is inderdaad het tegenovergestelde van echte hoop, die actie en betrokkenheid

vereist. Veel mensen zijn op de hoogte van de erbarmelijke toestand van de planeet, maar doen er niets aan omdat ze zich hulpeloos en hopeloos voelen. Daarom is dit boek belangrijk, omdat het, naar ik hoop (!), mensen zal helpen in te zien dat hun acties, hoe klein ze ook lijken, echt een verandering teweeg kunnen brengen. Het cumulatieve effect van duizenden ethische acties kan helpen om onze wereld te redden en te verbeteren voor toekomstige generaties. En waarom zou je de moeite nemen om actie te voeren als je niet echt hoopte dat het iets zou uithalen?

Mijn redenen voor hoop in deze donkere tijden zullen in de loop van dit boek duidelijk worden, maar laat me voor nu zeggen dat zonder hoop alles verloren is. Het is een cruciale overlevings-eigenschap die onze soort in stand heeft gehouden sinds de steentijd van onze voorouders. Mijn eigen onwaarschijnlijke reis zou zeker niet mogelijk zijn geweest als ik geen hoop had gehad.

Dit alles en meer besprak ik met mijn coauteur, Doug Abrams, op de pagina's van dit boek. Doug wilde het boek in dialoogvorm, vergelijkbaar met *Het boek van vreugde*, dat hij schreef met de Dalai Lama en aartsbisschop Desmond Tutu. In de hieropvolgende hoofdstukken is Doug de verteller en deelt hij de gesprekken die hij met mij in Afrika en Europa voerde. Met Dougs hulp kan ik nu delen wat ik over hoop heb geleerd tijdens mijn lange leven en mijn studie van de natuur.

Hoop is aanstekelijk. Jouw acties inspireren anderen. Het is onze diepste wens dat dit boek je troost biedt in tijden van verdriet, richting geeft in tijden van onzekerheid en moed geeft in tijden van angst.

Wij nodigen je uit met ons mee te gaan op deze reis naar hoop.'

Jane Goodall, PhD., DBE, VN-vredesboodschapper

Reikend over de niet-bestaande barrière, waarvan ooit gedacht werd dat die ons scheidde van de rest van het dierenrijk. (JANE GOODALL INSTITUUT/HUGO VAN LAWICK)

Whisky en Swahili-bonensaus

Het was de avond voordat onze gesprekken zouden beginnen. Ik was nerveus, er stond veel op het spel. De wereld leek meer dan ooit behoefte te hebben aan hoop, en in de maanden nadat ik Jane de vraag had voorgelegd of ze haar redenen voor hoop wilde delen in een nieuw boek, had het onderwerp hoop de hoogste prioriteit in mijn gedachten. Wat is hoop? Waarom hebben we hoop? Is hoop echt? Kan hoop worden gecultiveerd? Is er echt hoop voor onze soort? Ik wist dat het mijn rol was om de vragen te stellen waar we allemaal mee worstelen als we tegenslag en soms zelfs wanhoop ervaren.

Jane stond wijd en zijd bekend als een held, die tientallen jaren de wereld had rondgereisd als een boodschapper van hoop, en ik wilde graag inzicht krijgen in haar vertrouwen in de toekomst. Ik wilde ook weten hoe ze hoop had gehouden tijdens haar eigen uitdagende en baanbrekende leven.

Terwijl ik vol enthousiasme en een tikje nerveus mijn vragen voorbereidde, ging de telefoon. Het was Jane.

‘Wil je langskomen om samen met de familie te eten?’ vroeg ze.

Ik was net in Dar es Salaam geland, en ik zei dat ik het geweldig zou vinden om bij hen aan te schuiven en haar familie te ontmoeten. Het zou een kans zijn om niet alleen het icoon te leren kennen, maar om haar als moeder en grootmoeder te zien, het ijs te breken en ook, zo vermoedde ik, om whisky te drinken.

Het was niet eenvoudig om het huis van Jane te vinden, want er was geen echt adres. Een aantal onverharde wegen leidde erheen, het stond naast het grote terrein van Julius Nyerere, de eerste president van Tanzania. Ik was bang dat ik te laat zou komen toen de taxi tevergeefs de juiste ingang zocht in deze boomrijke buurt. De duisternis viel al in en het gebrek aan straatverlichting hielp niet.

Toen we het huis eindelijk vonden, begroette Jane me bij de deur met grote, doordringende ogen en een warme glimlach. Haar grijze haar was in een paardenstaart gebonden en ze droeg iets wat deed denken aan het tenue van een parkwachter, een groen buttondown overhemd en een kaki broek. Op haar shirt stond het logo van het Jane Goodall Instituut (JGI) met de symbolen van de organisatie: het profiel van Jane, een chimpansee op handen en voeten, een blaadje voor het milieu en een hand voor de mensheid, want Jane is gaan inzien dat wij, net als de chimpansees, bescherming nodig hebben.

Jane is zesentachtig, maar vreemd genoeg lijkt ze niet veel ouder dan toen ze voor het eerst naar Gombe ging en de cover van de *National Geographic* sierde. Ik vroeg me af of hoop en vastberadenheid iemand eindelijk jong kunnen houden.

Maar het opvallendst aan Jane was haar wilskracht. Haar lichtbruine ogen straalden dat uit, als een natuurkracht. Door deze wilskracht stak ze ooit de halve wereld over om dieren in Afrika te bestuderen en is ze de afgelopen dertig jaar constant blijven reizen. Vóór de pandemie gaf ze meer dan driehonderd lezingen per

jaar over de risico's van milieuschade en verlies van leefgebied. En eindelijk begint de wereld te luisteren.

Ik wist dat Jane 's avonds graag een glaasje whisky dronk en ik had haar lievelingsmerk, Johnnie Walker Green Label, voor haar meegebracht. Ze nam de fles vriendelijk van me aan, maar vertelde me later dat ik beter de goedkopere, Red Label, had kunnen kopen en met het resterende geld haar milieuorganisatie, het Jane Goodall Instituut, had kunnen steunen.

In de keuken had haar schoondochter Maria een Tanzaniaanse vegetarische maaltijd bereid. Er was kokosrijst met een romige Swahili-bonensaus, linzen en erwten met een vleugje gemalen pinda's, kerrie en koriander, en gebakken spinazie. Jane zei dat eten haar niets deed, maar mij wel, en het water begon me in de mond te lopen.

Ze zette mijn cadeautje op het aanrecht naast een magnumfles Famous Grouse. Janes volwassen kleinkinderen hadden hem als verrassing voor haar meegenomen, met de verklaring dat het veel goedkoper was om groot in te kopen, en dan was er in elk geval genoeg voor de tijd die ze samen zouden doorbrengen. Haar kleinkinderen wonen in het huis in Dar es Salaam dat Jane betrok toen ze met haar tweede echtgenoot trouwde, hoewel ze in die tijd vooral in Gombe verbleef. Nu zat Jane hier alleen nog tijdens de twee korte trips naar Tanzania die ze elk jaar maakte, een paar dagen maar, aangezien ze ook terugging naar Gombe en andere steden in het land.

Het glas whisky was voor haar een avondritueel, een kans om te ontspannen en te proosten met vrienden, als die gelegenheid zich voordeed.

'Het begon,' zei ze, 'omdat mama en ik elke avond als ik thuis was een "klein glaasje" dronken. En waar ter wereld ik me ook bevond, zo bleven we om zeven uur 's avonds naar elkaar proos-

ten.’ Ze heeft ook gemerkt dat een klein slokje whisky helpt als haar stem vermoeid raakt door te veel interviews en lezingen, het maakt de stembanden strakker en dan lukt het beter om een lezing te geven. ‘Vier operazangers en een populaire rockzanger hebben me verteld dat zij er ook baat bij hebben,’ voegde ze eraan toe.

Ik zat naast Jane aan de buitentafel op de veranda terwijl zij en haar familie lachten om elkaars verhalen. De weelderige bougainville om ons heen voelde bijna als een bladerdak in het kaarslicht.

Ons gezin in Dar es Salaam. Van links naar rechts: kleinzoon Merlin, zijn halfbroer Kiki, zoon van Maria, mijn kleinzoon Nick, halfbroer van Merlin, kleindochter Angel en mijn zoon Grub. (JANE GOODALL INSTITUUT, MET DANK AAN DE FAMILIE GOODALL)

Merlin, haar oudste kleinzoon, was nu vijftientig. Op zijn achttiende had hij zijn nek gebroken toen hij na een wilde nacht met vrienden in een leeg zwembad dook. Dat letsel inspireerde hem zijn leven te veranderen, te stoppen met feesten, en net als zijn zus

Angel zijn grootmoeder te volgen in haar werk voor het behoud van de natuur. Jane zat als een ingetogen matriarch aan het hoofd van de tafel te gloeien van trots.

Angel werkt met ons Roots & Shoots-programma en Merlin helpt bij het ontwikkelen van een educatief centrum in een restant oerbos in de buurt van Dar es Salaam. (K 15 PHOTOS/FEMINA HIP)

Jane deed muggenspray op haar enkels en we graptten dat de muggen geen vegetariërs waren. ‘Alleen het vrouwtje zuigt bloed,’ merkte Jane op. ‘De mannetjes leven gewoon van nectar.’ Door de

ogen van de natuuronderzoeker waren de bloedzuigende muggen niets anders dan moeders die probeerden een bloederig maaltje te vergaren om hun kroost te voeden. Mijn afkeer van deze historische vijanden van de mensheid werd er niet minder om.

Toen er een pauze viel in het gesprek en de familieverhalen, wilde ik Jane de vragen stellen die me bezig hadden gehouden sinds ons besluit om samen aan een boek over hoop te werken.

Als geboren en getogen en enigszins sceptisch ingestelde New Yorker moest ik toegeven dat hoop bij mij wantrouwen opriep. Het leek een zwaktebod, een passieve acceptatie, in de zin van: laten we er maar het beste van hopen. Een wondermiddel, een fantasie. Een bewuste ontkenning, een blind vertrouwen. Iets om je aan vast te klampen ondanks de feiten en de grimmige realiteit van het leven. Ik was bang voor bedrieglijke, valse hoop. Zelfs cynisme voelde in sommige opzichten veiliger dan het risico van hoop. Vooral in tijden van crisis, zoals nu, leken angst en woede nuttiger om alarm te slaan.

Ik wilde ook weten wat het verschil was tussen hoop en optimisme. Of Jane ooit de hoop had verloren, en hoe we hoop houden in moeilijke tijden. Maar deze vragen moesten wachten tot de volgende ochtend, het werd al laat en iedereen ging van tafel.

Is hoop echt?

Toen ik de volgende dag – wat minder nerveus – terugkwam om aan ons gesprek over hoop te beginnen, namen Jane en ik op haar veranda plaats op oude, stevige houten klapstoelen met groene canvas zittingen en rugleuningen. We keken uit op een achtertuin zo vol bomen dat ze de Indische Oceaan in de verte grotendeels aan het oog onttrokken. Een koor van tropische vogels zong, krijste, kakelde en riep. Twee geadopteerde honden

kwamen aan Janes voeten liggen, en een kat mengde zich vanachter een hor miauwend in het gesprek. Jane leek wel een beetje op een hedendaagse Sint Franciscus van Assisi, beschermheilige van alle dieren.

‘Wat is hoop?’ begon ik. ‘Hoe definieer je hoop?’
‘Hoop,’ zei Jane, ‘is wat ons in staat stelt om door te gaan ondanks tegenspoed. Het is wat we willen dat er gebeurt, maar we moeten bereid zijn daar hard voor te werken.’ Ze grijnsde. ‘Zoals hopen dat dit een goed boek wordt. Dat lukt alleen met noeste arbeid.’

Ik glimlachte. ‘Ja, dat hoop ik ook. Je zei dat hoop is wat we wensen te bereiken, maar dat we bereid moeten zijn om hard te werken. Dus hoop vereist actie?’

‘Ik denk niet dat alle hoop actie vereist, want soms kun je geen actie ondernemen. Als je zonder goede reden gevangen bent gezet, kun je geen actie ondernemen. Maar je kunt nog steeds hopen vrij te komen. Ik heb contact gehad met een groep natuurbeschermers die veroordeeld was tot lange gevangenisstraffen voor het plaatsen van cameravallen om de aanwezigheid van wilde dieren vast te leggen. Ze hopen op een dag vrij te komen door toedoen van anderen, zelf kunnen ze geen actie ondernemen.’

Het klonk alsof actie en middelen belangrijk waren om hoop te scheppen, maar dat hoop zelfs in een gevangenis cel kon overleven. Een zwarte kat met witgekleurde borst slenterde het huis uit, sprong op Janes schoot en krulde zich knus op, met de pootjes onder zijn lijfje.

‘Ik vraag me af of dieren kunnen hopen.’

Jane aarde glimlachend de kat en zei: ‘Ik vermoed dat Bugs hier hoopte, toen hij al die tijd binnen zat, dat hij naar buiten gelaten zou worden. Als hij eten wil, miauwt hij klagend en wrijft hij met gebogen rug en zwiepende staart tegen mijn benen, omdat dit meestal het gewenste effect heeft. Ik weet zeker dat hij dit doet in

de hoop gevoerd te worden. Denk aan de hond die voor het raam wacht tot je thuiskomt. Dat is duidelijk een vorm van hoop. Chimpansees krijgen vaak een driftbui als ze niet krijgen wat ze willen. Dat is een vorm van gefrustreerde hoop.'

Het leek erop dat hoop niet alleen een menselijke aangelegenheid was, maar ik wist dat we zouden terugkeren naar wat hoop uniek maakte in de menselijke geest. Ik wilde nu begrijpen hoe hoop verschilde van een ander begrip waarmee het vaak wordt verward. 'Veel religieuze tradities op deze wereld noemen hoop en geloof vaak in één adem,' zei ik. 'Zijn hoop en geloof hetzelfde?'

'Hoop en geloof verschillen nogal, nietwaar?' zei Jane, meer als een verklaring dan als een vraag. 'Geloof is wanneer je echt gelooft dat er een intellectuele kracht achter het universum zit, die vertaald kan worden in God of Allah of iets dergelijks. Je gelooft in God, de Schepper. Je gelooft in leven na de dood of een andere doctrine. Dat is geloof. We kunnen geloven dat deze dingen waar zijn, maar we kunnen het niet weten. Maar we weten wel welke richting we uit willen gaan en kunnen hopen dat het de goede richting is. Hoop is nederiger dan geloof, aangezien niemand weet wat de toekomst brengt.'

'Je zei dat hoop veel inzet vereist. Het is hard werken om te zorgen dat er gebeurt wat we willen.'

'Ja, dat is essentieel in een bepaalde context. Neem het ecologische malheur waarin we nu leven. We hopen absoluut dat het niet te laat is om een ramp af te wenden, maar we weten dat er niets zal veranderen tenzij we actie ondernemen.'

'Dus door actief te zijn word je hoopvoller?'

'De twee versterken elkaar. Je zult pas actief worden als je hoop hebt dat je iets kunt verbeteren. Dus hoop helpt je op weg, maar door actie te ondernemen genereer je meer hoop. Het is circulair.'

'Wat is hoop eigenlijk... een emotie?'